Klapalekiana, **33**: 83-86, 1997
ISSN 1210-6100

Výskyt lišaje *Hyles vespertilio* (Lepidoptera: Sphingidae) v České republice

The occurrence of *Hyles vespertilio* (Lepidoptera: Sphingidae) in the Czech Republic

Jiří ŠUHAJ[1)] & Jiří HUDEČEK[2)]

[1)]Svatopluka Čecha 1075, CZ-735 81 Bohumín 1
[2)]Hraniční 230, CZ-742 83 Klimkovice

Faunistics, grid mapping, Lepidoptera, Sphingidae, *Hyles vespertilio*, Moravia, Czech Republic

Abstract. Six findings of *Hyles vespertilio* (Esper, 1779) in the area of the Czech Republic are reported. All findings are accompanished with grid mapping codes and figured in the map, three records are published for the first time. The occurrence of the species in the Czech Republic is confirmed.

ÚVOD

Lišaj *Hyles vespertilio* (Esper, 1779) je jediným zástupcem sekce *Zygophylli* rodu *Hyles* Hübner, 1819 (= *Celerio* Oken, 1815) ve střední Evropě (Derzhavets 1993). Žije ve Středomoří a svým areálem zasahuje na východ přes Malou Asii až do Arménie (Novák 1980, Derzhavets 1984). Severní hranice jeho výskytu ve střední Evropě probíhá jižním Německem (Bádensko) a jižním Švýcarskem, bývá sbírán i v Rakousku (Moucha & Zahradník 1975). Někdy putuje na velké vzdálenosti na sever. Zalétl už také na Slovensko (Patočka, Reiprich & Pastorális 1989, Pastorális & Reiprich 1995) a na počátku 20. století byl zastižen i na jižní Moravě (Skala 1912, 1923, 1936; Zimmermann 1922). V Čechách nebyl zatím zjištěn (F. Krampl, pers. comm. 1995). Také v Polsku dosud zastižen nebyl, ale podle Buszka (1992) lze na jihovýchodě jeho výskyt očekávat, neboť byl uloven v sousedním Podolí na západní Ukrajině. V severnějších oblastech se sice mohou z vykladených vajíček vyvíjet housenky a zdárně se zakuklit, ale kukly zde nemohou úspěšně přezimovat (Novák 1987). Jsou totiž umístěny ve volném předivu na zemi (Schwarz 1953, Patočka 1993) a proto promrzají.

První generace motýlů létá v areálu stálého výskytu od května do konce června, druhá v srpnu a září (Forster & Wohlfahrt 1960). Dá se přilákat světlem, ale výjimečně létá i ve dne. Housenky žijí od června do října na suchých místech. Přes noc jsou ukryty pod kameny, v mechu a pod. poblíž živné rostliny vrbky rozmarýnolisté, *Chamerion dodonaei* (Vill.) Holub. Housenky tohoto druhu se liší od většiny housenek lišajů tím, že jim chybí charakteristický výrůstek na konci těla (Joukl 1910, Schwarz 1953, Novák 1987). Stadium kukly trvá podle počasí až několik let. Má-li se motýl vylíhnout ještě téhož roku, vyžaduje sucho a teplo (Spuler 1908, Schwarz 1953).

METODIKA A MATERIÁL

Údaje o dokladových kusech *Hyles vespertilio* jsme získali revizí muzejních sbírek v depozitáři SZMO a soukromé sbírky J. Kozla (Odry). Provedli jsme také excerpci literárních pramenů. Citace u nálezů v přehledu lokalit znamenají, že uvedený údaj byl

již publikován. Severní Moravou označujeme oblast historické země Moravy, která se rozkládá na území Severomoravského kraje (Anonymus 1971). Dřívější místní názvy jsme identifikovali podle Hosáka & Šrámka (1970, 1980) a také za pomoci osob, uvedených v poděkování. Machát (1929) nám posloužil pro zařazení lokalit k území Moravy. Začlenění lokalit do geomorfologických celků jsme provedli podle Demka (1987). Nadmořské výšky lokalit pro vertikální zonaci jsme určili podle Novákové (1991). Rozpětí jednotlivých výškových stupňů České republiky jsme převzali podle Čiháře et al. (1988). Všechny lokality jsou označeny kódy síťového mapování (Zelený 1972, Anonymus 1981, Novák 1989) a zaneseny do mapy České republiky (obr. 1).

ZKRATKY POUŽITÉ V TEXTU

- zkratky zemí: M. - Moravia;
- zkratky částí zemí: b. - borealis, m. - meridionalis;
- zkratky výškových stupňů: plan. st. - planární stupeň (0-200 m n. m.), kol. st. - kolinní stupeň (201-500 m n. m.);
- číslo v závorce za názvem lokality představuje číselný kód faunistického čtverce (částečně viz Novák 1989);
- zkratky muzeí: SZMO - Slezské zemské muzeum v Opavě;
- zkratky ostatní: coll. - sbírka, det. - určil, lgt. - sbíral, pers. comm. - osobní sdělení.

VÝSLEDKY

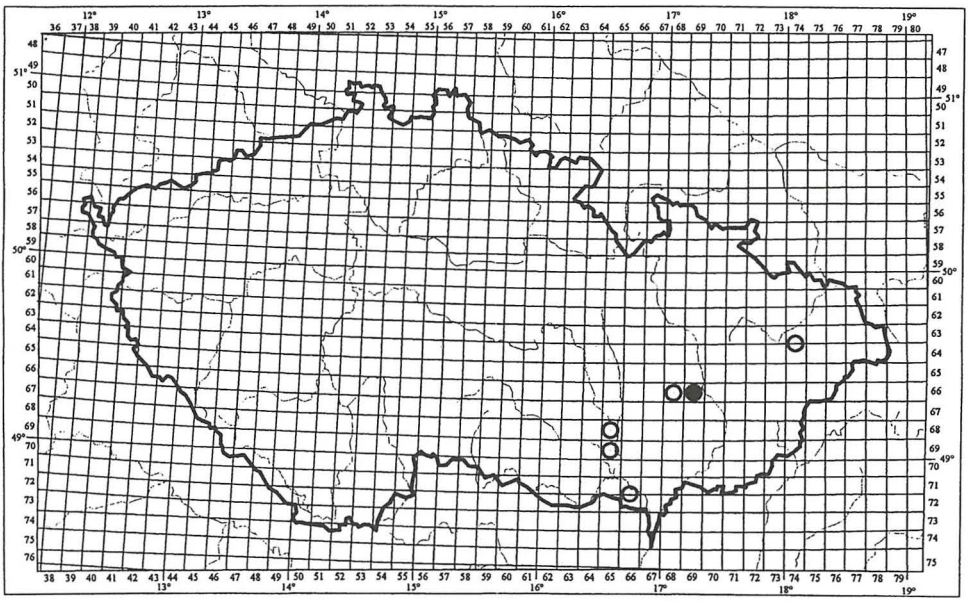
Přehled dosavadních nálezů *Hyles vespertilio* v České republice:

1. M. m., Brünn, Obrawatale (6865), V. a VI., bez udání roku, lgt. Doleschall (Skala 1912). Údolí říčky Bobravy v širším okolí Brna, okr. Brno - venkov, Bobravská vrchovina, kol. st.
2. M. m., Eisgrub (71-7266), bez data (Zimmermann 1922, Skala 1936). Lednice, okr. Břeclav, Dolnomoravský úval, plan. st.
3. M. m., Gross Seelowitz (6965), 1 ex. chycen na světlo, bez data, lgt. Fischer (Skala 1923). Židlochovice, okr. Brno - venkov, Dyjskosvratecký úval, plan. st.
4. M. m., Ferdinandsruhe (6668), bez data, lgt. Stolička (Skala 1923). Ferdinandov, voj. výcvikový prostor Zámeček, k. ú. Vojenského újezdu Březina, okr. Vyškov, kol. st.
5. M. b., Nordmähren, 2 ex., bez data a jména sběratele, SZMO (ex coll. mus. Vidnava).
6. M. b., Měrovice nad Hanou (6669), 2.VII.1935, 2 samci a 1 samice, J.Kozel (Odry) lgt., det. et coll. Hornomoravský úval, okr. Přerov, kol. st.

DISKUSE

V literárních pramenech jsou zaznamenány dosud 4 lokality výskytu lišaje *Hyles vespertilio* na jižní Moravě (Laštůvka et al. 1993). Údaje o zalétlých exemplářích doplňujeme o dva dosud nepublikované údaje ze severní Moravy. Jsou to 2 ex. ze SZMO, které pocházejí ze sbírky muzea ve Vidnavě a jsou označeny pouze obecně lokalitou Nordmähren. V depozitáři SZMO je také 1 ex. ex coll. Bannert, pocházející sice z chovu, ale způsob označení lokality na štítku (Neutitschein, Umgebung, 13.IX.1934) nasvědčuje, že chovný materiál byl pravděpodobně sebrán v okolí Nového Jičína. Z důvodu nejasnosti původu tohoto ex. jsme uvedený údaj do přehledu lokalit nezařadili. Naprosto přesně jsou lokalizovány ex. z 2.VII.1935 z Měrovic nad Hanou. J. Kozel (pers. comm. 1994) nám sdělil, že všechny 3 ex. ulovil ve dne.

Výskyt tohoto jihoevropského druhu je pro území České republiky zcela spolehlivě doložen pouze nálezy J. Kozla (Odry, okr. Nový Jičín). Dřívější ex. z jižní Moravy se totiž nedochovaly (Moucha & Zahradník 1975). Z pohledu na mapu výskytu *Hyles vespertilio* v českých zemích (obr. 1) je zřejmé, že tento druh k nám pronikal počátkem 20. století z Podunají povodím Moravy. Z hlediska vertikální zonace leží 2 lokality v planárním výškovém stupni a 4 lokality ve výškovém stupni kolinním.

Obr. 1. Čtverce síťového mapování s výskytem lišaje *Hyles vespertilio* v České republice. Prázdné kolečko - literární údaje a doklady s neúplnou dokumentací; plné kolečko - spolehlivě doložený výskyt.
Fig. 1. Squares of grid mapping with occurence of *Hyles vespertilio* in the Czech Republic. Empty circle - literature data and records with incomplete dokumentation; filled circle - occurrence confirmed by revision of material.

SOUHRN

Podáváme výčet dosavadních šesti nálezů *Hyles vespertilio* na území České republiky. Všechny lokality leží na Moravě a výskyt byl zjištěn v časovém rozpětí let 1912 až 1935. Tento druh je možno spolehlivě zařadit do fauny České republiky teprve na základě nálezu 2.VII.1935 v Měrovicích nad Hanou na severní Moravě.

PODĚKOVÁNÍ. Za poskytnutí údajů o okolnostech nálezu děkujeme J. Kozlovi (Odry), za informaci k výskytu v Čechách Dr. F. Kramplovi, CSc. (Národní muzeum, Praha) a za poskytnutí některých lit. pramenů doc. Dr. Z. Laštůvkovi, CSc. (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno). Za zpřístupnění sbírek SZMO děkujeme Dr. J. Roháčkovi, CSc. (SZMO). Za pomoc při identifikaci lokalit Obrawatale a Ferdinandsruhe děkujeme doc. Dr. K. Hudcovi, DrSc. (Brno), P. Večeřovi (Moravské zemské muzeum, Brno), J. Všetulovi (Pustiměř) a Ing. E. Korsuňové (Vyškov). Za technickou pomoc děkujeme Ing. E. Benešovi (Bohumín), A. Hubáčkovi (Bohumín) a P. Radkové (Hlučín). Za velmi cenné připomínky k textu jsme zavázáni Mgr. V. Vrabcovi, Mgr. J. Růžičkovi (Česká zemědělská univerzita, Praha) a Dr. J. Vitnerovi (knihovna České společnosti entomologické, Praha).

LITERATURA

ANONYMUS 1971: *Mapa Kraj Severomoravský, 1:200 000, 9. vyd.* Geodet. a kartograf. podnik, Praha, 1 mp. (in Czech).
ANONYMUS 1981: *ČSSR 1:500 000. Účelová podkladová mapa pro Ústav pro výzkum obratlovců ČSAV.* Kartografie, Praha, 1 mp. (in Czech).
BUSZKO J. 1992: *Klucze do oznaczania owadów Polski. Cz. 27. Motyle - Lepidoptera. Zesz. 59. Zawisaki - Sphingidae.* Biologica Silesiae, Wroclaw, 42 pp. (in Polish).
ČIHAŘ J., FORMÁNEK J., HODKOVÁ Z., KHOLOVÁ H., MORAVEC Z., PFLEGER V., SKALICKÁ A. & TOMAN J. 1988: *Příroda v ČSSR.* Práce, Praha, 432 pp. (in Czech).
DEMEK J. (ed.) 1987: *Zeměpisný lexikon České socialistické republiky. Hory a nížiny.* Academia, Praha, 584 pp. (in Czech).

DERZHAVETS Yu. A. 1984: (An account of the classification of the sphinx moths (Lepidoptera, Sphingidae) with a list of the fauna of the USSR). *Entomol. Obozr.*, 64: 604-620 (in Russian, English summary).
DERZHAVETS Yu. A. 1993: (Phylogenetic interrelations of the Sphinx mots of the genus Hyles Hbn. (Lepidoptera, Sphingidae)). *Entomol. Obozr.*, 72: 648-663 (in Russian, English summary).
FORSTER W. & WOHLFAHRT T. A. 1960: *Die Schmetterlinge Mitteleuropas. Band 3. Spinner und Schwärmer (Bombyces und Sphinges).* Franck'sche Verlagshandlung, Sttutgart, 239 pp.
HOSÁK L. & ŠRÁMEK R. 1970: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku 1, A - L.* Academia, Praha, 576 pp. (in Czech).
HOSÁK L. & ŠRÁMEK R. 1980: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku 2, M - Ž. Dodatky, doplňky, přehledy.* Academia, Praha, 964 pp. (in Czech).
JOUKL H. A. 1910: *Motýlové a housenky střední Evropy se zvláštním zřetelem k motýlům českým.* I. L. Kober, Praha, lxxxix + 449 pp. (in Czech).
LAŠTŮVKA Z., ELSNER V., GOTTWALD A., JANOVSKÝ M., LIŠKA J., MAREK J. & POVOLNÝ D. 1993: *Katalog motýlů moravskoslezského regionu (Lepidoptera). (Katalog von Faltern der mährisch-schlesien Region).* Agronom. fakulta Vys. školy zeměděl. v Brně, Brno, 130 pp (in Czech and German).
MACHÁT F. 1929: *Místopisná mapa Moravy a Slezska, 1:600 000, příloha České Ročenky 1929.* Nákl. vlastním, Praha, 1 mp. (in Czech).
NOVÁK I. 1980: *Schmetterlingsführer.* Artia, Praha, 352 pp.
NOVÁK I. 1987: *Schmetterlinge - Nachtfalter.* Lingen Verlag, Köln, 190 pp.
NOVÁK I. 1989: Seznam lokalit a jejich kódů pro síťové mapování entomofauny Československa. *Zpr. Čs. Společ. Entomol. ČSAV,* 25(1-2): 3-84 (in Czech).
NOVÁKOVÁ B. (ed.) 1991: *Zeměpisný lexikon České republiky. Obce a sídla. Stav k polovině 80 let. Díl 1, 2.* Academia, Praha, 1225 pp. (in Czech).
PASTORÁLIS G. & REIPRICH A. 1995: *Zoznam motýľov vyskytujúcich sa na území Slovenska. (Checklist of the Lepidoptera species occurring in Slovakia).* SZOPK, Komárno - Spišská Nová Ves, 54 pp. (in Slovak, German and English).
PATOČKA J. 1993: Die Puppen der Mittel-europäischen Schmetterlinge aus den Familien Endromidae, Lemoniidae, Saturnidae und Sphingidae (Lepidoptera). *Ann. Naturhist. Mus. Wien*, 94-95: 503-545.
PATOČKA J., REIPRICH A. & PASTORÁLIS G. 1989: Zoznam motýľov (Lepidoptera) zistených alebo očakávaných na Slovensku. (List of Lepidoptera found or expected in the Slovakia). *Iuxta Danubium, Rer. Natur.*, 8: 1-100 (in Slovak, German and English summaries).
SCHWARZ R. 1953: *Motýli 3.* NČSAV, Praha, viii + 160 pp. (in Czech).
SKALA H. 1912: Die Lepidopterenfauna Mährens. 1. Teil. *Verh. Naturforsch. Ver. Brünn*, 50: 63-241.
SKALA H. 1923: Beitrag zur Lepidopterenfauna Mährens und. öst. Schlesiens. *Ztschr. Österr. Entomol. Ver.*, 8: 69-74.
SKALA H. 1936: Zur Lepidopterenfauna Mährens und Schlesiens. *Arb. Entomol. Abt. Landesmus. Brünn*, 3: 1-197.
SPULER A. 1908: *Die Schmetterlinge Europas. 1. Band.* E. Schweizerbart'sche Verlagsbuchhandlung E. Nägell, Stuttgart, 385 pp.
ZELENÝ J. 1972: Návrh členění Československa pro faunistický výzkum. (Entwurf einer Gliederung der Tschechoslowakei für Zwecke der faunistischen Forschung). *Zpr. Čs. Společ. Entomol. ČSAV,* 8: 3-16 (in Czech, German abstr.).
ZIMMERMANN F. 1922: Zur Lepidopterenfauna Mährens. *Verh. Zool. Bot. Gessellsch. Wien*, 71: 35-46.

SUMMARY

In this study a list of findings of *Hyles vespertilio* in the area of the Czech Republic is given: 1. Brno (6865 - Skala 1912), 2. Lednice (71-7266 - Zimmermann 1922, Skala 1936), 3. Židlochovice (6965 - Skala 1923), 4. Ferdinandov (6668 - Skala 1923), 5. Northern Moravia (SZMO, ex coll. Mus. Vidnava), 6. Měrovice nad Hanou (6669 - coll. J. Kozel, Odry). All findings are in Moravia, between 1912-1935, but the specimens mentioned in older literature were not preserved. The single well-documented finding of *Hyles vespertilio* from the Czech Republic is from 2.vii.1935 in Měrovice nad Hanou in Northern Moravia.

Abbreviations and explanatory notes:

- M. - Moravia;
- b. - borealis, m. - meridionalis;
- plan. st. - planar altitudinal level (0-200 m), kol. st. - collinous altitudinal level (201-500 m);
- the figure in round brackets after locality name is the code of the square in the reference grid used for faunistic research in the former Czechoslovakia (partially in Novák 1989);
- SZMO - Silesian provincial museum in Opava.